

SPOROČILNOST MACBRIDOVEGA POROČILA V POGOJIH (NE)SPREMINJAJOČE SE (NE) DEMOKRATIČNOSTI MEDNARODNE SKUPNOSTI

Petra Roter, Zlatko Šabič

Cilj pričujočega članka je nasloviti relevantnost MacBridovega poročila za mednarodne odnose, in sicer v kontekstu dejavnikov, ki vplivajo na razvoj mednarodne skupnosti v smeri večje demokratičnosti. Na podlagi elementov strukture sodobne mednarodne skupnosti članek pokaže, da je kljub izjemnemu razvoju na znanstveno-tehnološkem področju, ki omogoča preseganje razlik v mednarodni skupnosti, ta še vedno razvita asimetrično. Ker v mednarodnih odnosih poteka boj za vpliv, ob hkratnem nesprejemanju solidarnosti, številni problemi ostajajo nerešeni oziroma se poglobljajo. Dobrobiti komunikacij in informacijske tehnologije so v takih okoliščinah predmet enakih nesoglasij kot v obdobju nastajanja MacBridovega poročila – namesto da bi tehnološki razvoj uporabili za odpravljanje razlik v mednarodni skupnosti, tudi v okviru mednarodnih organizacij, ga države in novi (nedržavni) akterji, zlasti multinacionalna podjetja, uporabljajo za utrjevanje svojih položajev ter posledično za povečevanje razlik med revnimi in bogatimi. Sporočilnost MacBridovega poročila je tako enaka kot pred 35 leti.

KLJUČNE BESEDE mednarodna skupnost, neenakost, MacBridovo poročilo, mednarodne organizacije, hegemon

The MacBride's Report and its key messages in the context of the (non-) changing (non-)democratic international community

The article seeks to address the relevancy of the MacBride Report for international relations. It does so in the context of factors that can influence the development of a more democratic international community. Deriving from the structure of the contemporary international community, the article demonstrates that this community has developed asymmetrically, in spite of the unprecedented development in the fields of science and technology. As the international community is characterised by competition for influence, and the inability to implement solidarity, numerous problems remain unresolved. In such circumstances, the benefits of communications and information technology are just as conflictual as they were at the time of the writing of the MacBride Report. Instead of using technology to eliminate inequality, including through the work of international organisations, technology tends to be used by states and new (non-state) actors such as multinational companies, to strengthen their positions. This only reinforces the gap between the developed and the poor. The key messages of the MacBride Report are therefore just as relevant today as they were 35 years ago.

KEYWORDS international community, inequality, the MacBride Report, international organisations, hegemon

Uvod

V letu 2015 v mednarodni skupnosti obeležujemo nekaj pomembnih obletnic: 70. obletnico ustanovitve Organizacije združenih narodov (OZN), 40. obletnico podpisa Helsinške sklepne listine v okviru Konference (zdaj Organizacije) o varnosti in sodelovanju v Evropi, a tudi obletnice temnejših časov, med katerimi se spominjamo ne le 70 let od konca druge svetovne vojne, ampak tudi 20. obletnice genocida v Srebrenici. Med vsemi obletnicami je tudi 35. obletnica objave poročila Unescove mednarodne komisije o proučevanju komunikacijskih problemov z naslovom *Več glasov, en svet*, (*Communication and Society Today and Tomorrow*), bolj znanega kot MacBridovo poročilo. Cilj pričujočega članka je MacBridovo poročilo umestiti v sodobne procese in odnose v mednarodni skupnosti. Napisano je bilo v času, ki je že podajal obrise novih, demokratičnih vrednot v mednarodnih odnosih, ki se osredinjajo ne samo na države, ampak stremijo tudi k zagotavljanju pravic posameznika. Je pa poročilo nastajalo v neugodnih okoliščinah svetovne recesije, okrepljenih sporov med razvitimi in nerazvitimi, revščine, kratenja demokratičnih pravic in svobode tiska. A v 35 letih od sprejema poročila se ti problemi niso rešili, prej nasprotno: vse večja pozornost, namenjena nesoglasjem med velesilami kot posledici nerazrešenih temeljnih gospodarskih in vrednostnih problemov mednarodne skupnosti, pa naj si bo to pregovorno skeptičen odnos Združenih držav Amerike (ZDA) in drugih velesil do mednarodnih institucij, vedno bolj napeti kitajsko-ameriški odnosi ali situacija v Ukrajini in konfliktni odnosi med Rusijo in drugimi (evropskimi) državami, postaja vsakdanje dejstvo. Kot da bi se hladna vojna, v kateri je nastalo MacBridovo poročilo, vrnila.

Zaradi tega si avtorja zastavlja vprašanje glede relevantnosti poročila v luči dejavnikov, ki vplivajo na razvoj bolj demokratične mednarodne skupnosti. V članku bova ocenila potencial poročila v kontekstu iskanja zakonitosti razvoja sodobne mednarodne skupnosti. Izhajala bova iz teze, da je treba opozarjati na aktualnost MacBridovega poročila tudi v sodobni mednarodni skupnosti, saj so avtorji poročila predpostavljali neko temeljno enakost. Temu idealu se večje, močnejše, bogatejše države, razumljivo, upirajo. Poročilo seveda ni moglo predvideti vseh sprememb v mednarodni skupnosti, ki so se medtem zgodile, zlasti glede vloge in moči posameznih držav (Kitajske, Indije, Brazilije) in novih akterjev, ki poskušajo vplivati na dinamiko mednarodnih odnosov (npr. teroristične organizacije ter antiglobalizacijska gibanja), tudi ne nadaljnjega tehnološkega razvoja, a kljub razvoju mednarodnih odnosov in sodobne mednarodne skupnosti sporočilnost MacBridovega poročila, ki se je (kot tudi poznejše razprave o informacijski družbi) ukvarjalo s »povezavami med mediji, komunikacijami ter ekonomskim in družbenim redom« (Mansell in Nordenstreng 2006, 16), nikakor ni zastarela – prav nasprotno: bistvo sodobnih problemov, to je neenakost na vseh področjih, ostaja še kako aktualno (Svetličič 2004). Še več, nadaljevanje oziroma ohranjanje neenakosti dobiva strašljive razsežnosti, saj se razkol med tistimi, ki imajo moč in sredstva, in tistimi, ki imajo le omejen dostop ali pa ga sploh nimajo, skokovito povečuje. Kako ravnati v takih okoliščinah, je izziv, s katerim se sodobno družboslovje sooča in še nima odgovorov glede primerne ravnanja v takih okoliščinah.

V prispevku se bova osredinila na vprašanje spreminjanja mednarodne skupnosti kot spodbujevalca demokratične kulture komuniciranja, in sicer v smislu možnosti posredovanja in upoštevanja interesov vseh akterjev, ne glede na njihovo relativno moč in vpliv. Skozi zgodovinsko analizo bova pokazala na (zlo)rabo inovacij, kot je bil nastanek institucionalnega sodelovanja v obliki mednarodnih vladnih organizacij, pri razvoju mednarodne skupnosti. Zdi se namreč, da čeprav nekatere med njimi dajejo prostor za dialog (ne nazadnje je tudi

MacBridovo poročilo nastalo v okviru Unesca), je splošna slika mednarodnega organiziranja zaskrbljujoča; mednarodnih institucij ni mogoče razumeti kot »branika« pred liberalizacijo, ki relativizira temeljne norme in vrednote za namen ohranjanja in povečanja moči.

Prispevek je razdeljen na pet delov: najprej na podlagi koncepta strukture mednarodne skupnosti obravnava relevantnost MacBridovega poročila za mednarodne odnose, pojasni institucionalizacijo mednarodne skupnosti v zgodovinski perspektivi, vlogo mednarodnih organizacij, analizira pomen padajoče moči ZDA, zaključujejo ga sklepi in smernice.

Relevantnost MacBridovega poročila za mednarodne odnose

Poročilo se ukvarja s področjem komunikacij v okoliščinah »revolucionarnega napredka v telekomunikacijah z rabo satelitov, s hitrim razvojem računalništva in s pojavom novih elektronskih medijev. Vse to je omogočilo nove, enormne možnosti za komuniciranje« (Osolnik 2005, 6). MacBridovo poročilo je pomembno za komunikologijo in še posebej za razvoj novinarstva (Shafer 2001; Wahl-Jorgensen 2005), v praksi pa je pomenilo nadaljevanje razprave iz 70. let o novem informacijskem in komunikacijskem redu ter uvod v nadaljevanje razprave o informacijski družbi (Mansell in Nordenstreng 2006, 15). Slednja je vodila v izvedbo svetovnega vrha o informacijski družbi, ki je potekal v dveh fazah, prvi v Ženevi decembra 2003 in drugi v Tunisu novembra 2005. Vrh so se v obeh fazah udeležili predstavniki 175 (Ženeva) oziroma 174 (Tunis) držav, skoraj sto mednarodnih organizacij in specializiranih agencij, več sto nevladnih organizacij, več deset podjetij in nekaj sto medijskih hiš,¹ a končne odločitve so bile v pristojnosti držav. Razprava o komunikacijah in informacijski družbi tako v mednarodni skupnosti poteka skoraj pol stoletja.

Interes za to razpravo je povezan s pomenom komunikacij, tudi z vidika pravice do obveščenosti kot temeljne človekove pravice, zapisane že v Splošni deklaraciji človekovih pravic (19. člen) iz leta 1948: »Vsakdo ima pravico do svobode mišljenja in izražanja, v številni pravici, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja, in pravico, da lahko vsakdo išče, sprejema in širi informacije in ideje s kakršnimkoli sredstvi in ne glede na meje.«² Pravica do obveščenosti ni pomembna le kot taka, ampak omogoča učinkovito uresničevanje drugih človekovih pravic: na primer pravica do volitev je pogojena z ustrezno obveščenostjo volivcev. Svobodni in kredibilni mediji so tako predpogoj za obstoj demokratične družbe z izvoljenimi političnimi institucijami. MacBridovo poročilo je poudarilo nove razsežnosti svobode obveščanja in obveščenosti, ki ju poročilo obravnava »zlasti z vidika interesa in potreb svobodnih državljanov in demokratične družbe«, in ne zgolj z vidika zagovornikov absolutne svobode »brez interesa za medijske vsebine in kakovost« (Osolnik 2005, 8).

Razpravo o komunikacijah in novem komunikacijskem redu je spodbujal znanstveno-tehnološki napredek na področju telekomunikacij, ki je bil pomemben v širšem smislu, na kar je opozoril tudi Bogdan Osolnik, član MacBridove komisije iz nekdanje Jugoslavije (Osolnik 2005, 6): »S pojavom vseh teh dosežkov pa se je odprlo tudi zelo pomembno vprašanje vpliva tega razvoja na ljudi, nacije in celoten svet /.../. Enako velja za vprašanje, katere vrednote in katera pravila naj bi usmerjala to dejavnost.« In prav ti vprašanji sta izjemnega pomena za mednarodne odnose, ki jih proučujemo v kontekstu mednarodne skupnosti z razvejano strukturo, ki jo tvorijo: 1) dejavniki objektivnega značaja, med katerimi sta tako znanstveno-tehnološki dejavnik (razvoj telekomunikacij) kot ideološki dejavnik (ki je imel pomembno vlogo pri delu MacBridove komisije); 2) akterji oziroma subjekti mednarodnih odnosov (od držav, medvladnih in nevladnih mednarodnih organizacij,

posameznikov, multinacionalnih podjetij); 3) procesi in odnosi, ki se razvijajo med akterji; 4) norme, ki urejajo odnose in usmerjajo delovanje akterjev v smislu legitimnosti in (ali) legalnosti (Benko 1987; 2000).

Znanstveno-tehnološki napredek je omogočil, da se je uresničil prvi del naslova MacBridovega poročila, tj. da je svet postal bolj povezan zaradi razvoja interneta, svetovnega spleta, mobilnih telefonov in drugih komunikacijskih možnosti. Več težav je z drugim delom naslova poročila: scenarij »več glasov« se ni nujno uresničil in revni z globalnega juga »niso v nič boljšem položaju glede sodelovanja v komunikacijski revoluciji, kot so bili leta 1980, razen morda kot naslovniki še večjega števila enosmernih sporočil iz razširjenih radijskih in televizijskih mrež« (Shafer 2001, 225). Podobno lahko ugotovimo glede ideoloških razlik, ki so začetke dela MacBridove komisije pospremile v »napetem ozračju, polnem nezaupanja in nasprotujočih si pričakovanj« (Osolnik 2005, 7): tiste med zahodom in vzhodom so – vsaj začasno – padle skupaj s padcem berlinskega zidu pred približno četrto stoletje, a nadomestile so jih nove razlike, ki pogosto spominjajo na hladno vojno in vzhodno-zahodni politični, vrednostni in varnostni (oboroževalni) spopad.

MacBridovo poročilo 35 let po nastanku odpira tudi pomembno področje vloge in pomena akterjev v mednarodni skupnosti oziroma subjektov mednarodnih odnosov na področju informacij in komuniciranja. Najprej na ravni posameznikov: že samo dejstvo, da je 16 strokovnjakov iz različnih držav (Irske – predsednik, ZDA, Francije, Zaira, Kolumbije, Sovjetske zveze, Indonezije, Tunizije, Japonske, Nigerije, Jugoslavije, Egipta, Nizozemske, Čila, Indije in Kanade) z različnimi ureditvami, političnimi sistemi in zunanjepolitičnimi strategijami doseglo kompromis na obsežnih več kot 300 straneh, kaže na pomen in vlogo posameznikov v mednarodnih odnosih – v tem primeru pri naslavljanju problematike novega mednarodnega informacijskega in komunikacijskega reda. Drugi vidik pomena akterjev, ki neposredno izhaja iz dela MacBridove komisije in iz njenega poročila, pa tudi iz razprav o novem mednarodnem komunikacijskem redu (Pendakur 1983), pa je povezan z državami in razlikami med njimi, zlasti med Severom in Jugom,³ ki jih postavljajo v neenak položaj na področju komunikacij. Komisija je namreč obravnavala komunikacije in dostop do informacij z vidika njihove smeri. Za demokratizacijo na področju komunikacij je njihova enosmernost škodljiva, še posebej, ker ta tok »poteka od bogatih držav k revnim, od tistih, ki imajo moč in tehnološka sredstva, do tistih, ki tega nimajo« (Osolnik 2005, 9). Tretji vidik pomena akterjev v MacBridovem poročilu pa se nanaša na moč multinacionalnih podjetij⁴ in vlogo države pri reguliranju njihove moči na področju medijev. Veliko so razpravljali o »škodljivih posledicah koncentracije lastništva medijev in posebej o posledicah čedalje večjega vpliva multinacionalnih podjetij in njihovega monopola v kulturnih in zabavnih programih« (prav tam).

Z vidika procesov in odnosov v mednarodni skupnosti MacBridovo poročilo naslavlja mednarodni sistem kot sistem razvitosti in nerazvitosti ter neposredno konfliktne odnose med subjekti mednarodnih odnosov glede vloge in pomena komunikacij in pravice do obveščenosti, hkrati pa poročilo temelji na predpostavki, da je sodelovanje med državami in sodelovanje držav z drugimi subjekti nujen predpogoj za uresničitev novega komunikacijskega in informacijskega reda – ali uresničitev ideje enega sveta, ki govori z različnimi glasovi.

Delo MacBridove komisije je seveda pomembno tudi z vidika norm v mednarodni skupnosti, v tem primeru norm na področju komunikacij, ki so nujno potrebne, da bi vsakemu posamezniku omogočili uresničitev temeljnih človekovih pravic, hkrati pa države »utirili«, da bi ustvarile nujne pogoje za implementacijo človekovih pravic – in to ne glede na razlike med državami in upoštevanje tako normativne kot institucionalne dosežke v razvoju mednarodne skupnosti, ki omogočajo vsaj osnovno infrastrukturo za prihodnje politike.

Institucionalizacija mednarodne skupnosti skozi čas

Za razumevanje okolja, v katerem je nastajalo MacBridovo poročilo, je treba ponovno opozoriti na korenine sodobne zgodovine mednarodnih odnosov, saj stanje neenakosti, ki smo mu priče danes, in načini obvladovanja sveta kljub očitnim in težko vzdržnim razlikam med državami, regijami in ljudmi še zdaleč ni novo. Ključni mejnik razvoja sodobne mednarodne skupnosti, ki temelji na vzpostavljanju in obvladovanju *statusa quo*, je bil vestfalski kongres, ki je opredelil suverenost in ozemeljsko nedotakljivost držav.

V vestfalski skupnosti so države svobodne v svojih stikih in komunikacijah z drugimi akterji, z njimi pa sodelujejo toliko, kolikor želijo oziroma kolikor jim je v interesu, ne oziraje se na morebitno kolateralno škodo svojega ravnanja. Ustaviti egoizem in pragmatizem držav, utemeljen na moči, je (mitski) imperativ (Osiander 2001), ki ga je treba doseči, če naj mednarodna skupnost ohrani določeno stabilnost in predvsem ponudi možnost vsakomur, da izrazi svoj interes (Osiander 1984). Toda ta egoizem in pragmatizem imata svoje meje – moč uveljavljanja interesov je skoncentrirana na velesile. Slednje so zgodaj spoznale, da sta mir in stabilnost zanje lahko tudi koristna, zato so skušale to ravnanje institucionalizirati (Šabič 1999). Toda evropska ekspanzija na druge kontinente in kapitalistični način proizvodnje so Evropi prinesli ogromno prednost pred drugimi deli sveta. To prednost je bilo treba ne samo ohraniti, temveč povečati (Osiander 1984).

Nove mednarodne institucije za standardizacijo sodelovanja držav so tako hkrati tudi utrjevale določeno mednarodno ureditev (Šabič 1999).⁵ Kot posledica revolucionarnih izumov (industrijske revolucije) so se med prvimi oblikovale prav mednarodne organizacije na področju mednarodnih komunikacij: Mednarodna telegrafska unija 1865. leta v Parizu in Mednarodna poštna unija leta 1874 v Bernu.

Vloga mednarodnih organizacij

Da bi mednarodne organizacije dobile tudi določeno opaznejšo vlogo na področju ohranjanja stabilnosti in zagotavljanja varnosti v mednarodni skupnosti, je bilo treba čakati na svetovni vojni, ko je po drugi svetovni vojni nastal OZN, katerega ustanovni dokument je udeležil predpostavko o inherentni povezanosti mednarodnega miru in varnosti z gospodarskimi in s socialnimi vidiki sodobne mednarodne skupnosti. Tako imenovani sistem Združenih narodov prek svojih organov in specializiranih agencij naslavlja tudi dejavnosti na področju mednarodnih financ in bančništva (Mednarodni denarni sklad, Mednarodna banka za obnovo in razvoj), znanosti in kulture (UNESCO), socialnih zadev (Mednarodna organizacija dela, Sklad Združenih narodov za otroke – UNICEF), zdravstva (Svetovna zdravstvena organizacija) in še mnogih drugih dejavnosti sodobne družbe.

S tem razvejanim institucionalnim sistemom je mednarodna skupnost načrtovala temelje za vzpostavitev globalne ureditve na vseh področjih, od človekovih pravic do mednarodnega prava – ni pa znala in ne zna odgovoriti na ključno vprašanje: kako (p)ostati odzivna na razvojne probleme. Nekatera področja (npr. mednarodno varstvo okolja) na vseobsegajočo svetovno ureditev še čakajo. Spet druga, kot npr. telekomunikacije, se dinamično prilagajajo skokovitemu razvoju znanosti in tehnologije. Obe področji odsevata globalno neenakost. Na področju telekomunikacij lahko omenimo vprašanje t. i. internetne nevtralnosti, katerega odprava je le še en spodbujevalnik neenakosti med ljudmi in državami.

Institucionalizacija je torej pomemben, ne pa odločilen dejavnik stabilnosti mednarodne skupnosti. Institucije resda omogočajo stike, izmenjavo mnenj, reševanje sporov na različnih ravneh, od regionalne do globalne, ne znajo pa odgovoriti na vprašanje, kako preprečiti razmah neenakosti. Obstoječi mehanizmi, ki naslavljajo razvojna vprašanja, se zdijo preživeti – nauki, ki so jih države že prejele, se niso ponotranjili. Svetovna recesija v tridesetih letih prejšnjega stoletja je odkrila slabosti svetovnega gospodarskega sistema, ko se ta zateče k protekcionizmu (Carr 1939/2001). Da bi se izognile podobnim situacijam, so države sprejele ameriški recept svetovne gospodarske ureditve po drugi svetovni vojni: odločajo tisti, ki imajo denar, ne tisti, ki si ga sposojajo. Tako vzpostavljen sistem ni znal odgovoriti na vse bolj pereča razvojna vprašanja, s katerimi se mednarodna skupnost ukvarja vsaj od šestdesetih let 20. stoletja.

Z dekolonizacijo in nastankom številnih novih držav v Afriki in Aziji se je še poglobil razvojni prepad med tako imenovanimi državami Severa na eni strani in nerazvitimi ali manj razvitimi državami Juga na drugi. Razvojni problemi so lahko potencialni vir vojaških konfliktov in tako ogrožajo mednarodni mir (Rittberger 1995, 55). Zato razlik med državami ne kaže podcenjevati. To se odraža v obstoju niza mednarodnih organizacij, ki se ukvarjajo z razvojnimi vprašanji. Med njimi je treba omeniti politične organe in organizacije v okviru sistema OZN: na primer Konferenco Združenih narodov za trgovino in razvoj (UNCTAD), Organizacijo združenih narodov za industrijski razvoj (UNIDO), politično organiziranje držav v razvoju, ki v okviru svojih koordinacij skušajo učinkoviteje zastopati svoje interese v pogajanjih z razvitimi državami. Sem uvrščamo gibanje neuvrščenih (z začetki leta 1955 v Bandungu). Druga taka pomembna grupacija pa je Skupina 77, ki je pogosto imenovana Sindikat tretjega sveta, saj predstavlja največjo vplivno skupino znotraj sistema OZN. Toda te oblike ne prinašajo želenih sprememb, tudi zaradi šibke institucionalizacije (Svetličič, v tisku). Nasprotno: vsak poskus oblikovanja nekakšne nove, pravičnejše mednarodne ureditve se je do zdaj izjalovil.

Rast števila mednarodnih organizacij ustreza povečanemu številu komunikacij med državami in vedno večji stopnji njihove medsebojne odvisnosti. Vedno več je bilo problemov, ki jih države na nacionalni ravni niso mogle uspešno reševati, zato se je njihovo reševanje preselilo na mednarodno raven. Vlogo organizacij lahko razumemo, če razumemo vlogo držav, ki nedvomno želijo vplivati na delo organizacij. V tem kontekstu je zgovorno ravnanje ZDA, še posebej v obdobju, ko je nastalo MacBridovo poročilo.

Institucionalizacija in vloga ZDA kot hegemon v zatonu

Ko je leta 1945 nastal OZN, so bile njegov največji podpornik prav ZDA, ki so takrat z mehкими mednarodnimi instrumenti obvladovale praktično celotno mednarodno skupnost. Imele so pravico veta v Varnostnem svetu in obeh najpomembnejših finančnih institucijah (Mednarodnem denarnem skladu in Mednarodni banki za obnovo in razvoj – Skupina Svetovne banke) ter z razvitimi državami večino v Generalni skupščini. Toda s procesom dekolonizacije v 50. in 60. letih prejšnjega stoletja se je razmerje institucionalne moči spremenilo. Zahodne države niso več imele večine v poglavitnih organih OZN. Ta se je nagnila na stran dekoloniziranih držav, katerih stališča pa so bila prej protiameriška kot ne, še posebej, ko je šlo za pomembna politična vprašanja (npr. bližnjevzhodna) (Roter 1999). ZDA, prej velik zagovornik OZN, so štirideset let pozneje začele diktirati administrativno reformo OZN, zapisovati glasovalno vedenje držav, predvsem tistih, ki iz Washingtona prejemajo denarno

podporo, v najkonzervativnejših krogih pa so se začeli spraševati tudi o smiselnosti ameriškega članstva v tej organizaciji. Za OZN (tudi sistem) so bila najhujša prav leta, ko je bilo spisano MacBridovo poročilo. Od leta 1980, ko je prišla na oblast konzervativna struja z Ronaldom Reaganom na čelu, so se zgodile vse tektonske spremembe: proračunska reforma OZN, ki je Generalni skupščini *de facto* odvzela pravico odločanja o višini proračuna, odhod iz Unesca (kar je zaradi približno 30 odstotkov ameriških in britanskih prispevkov v proračunu Unesca vodilo v njegovo distanciranje od sicer zelo uravnoveženega MacBridovega poročila)⁶ ter korenita sprememba ideologije Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne banke, ki sta se usmerila k neoklasičnemu pristopu k razvoju svetovnega gospodarstva.

Že kratek zgodovinski pregled pokaže, da hegemonstvo države ali težnja k hegemonstvu nujno rodi odpor. Države unilateralizma ne trpijo in hegemoni prej ali slej izgubijo svojo relativno moč, le redko pa se to zgodi po mirni poti, kot lahko spremljamo v primeru ZDA. Slednje so to občutile na brutalen način, najprej z napadom na simbole vojaške, ekonomske in politične moči 11. septembra 2001, nato še s posledicami napada na Irak leta 2003; slednji je dejanski začetnik sedanje globalne krize.

Mednarodna skupnost si vse od napada ameriške koalicije na Irak še ni opomogla. Kljub vloženim naporom (npr. v okviru t. i. milenijskih ciljev) se krepijo revščina, kratenje demokratičnih pravic in svoboščin, brutalno kršenje temeljnega človekovega dostojanstva, demokratični procesi, ki to niso (npr. t. i. arabska pomlad), krize z geopolitičnim ozadjem (območje Južnokitajskega morja in Arktika), hkrati pa slabi moč države, zlasti na račun ne-državnih akterjev, tako legitimnih (multinacionalnih podjetij) kot nelegitimnih in nelegalnih (terorističnih skupin). V takem okolju je izjemno težko pričakovati tesnejše sodelovanje in zlasti konkretne rezultate, ki bi kazali na zmanjševanje razlik v mednarodni skupnosti in na dopuščanje različnih mnenj (»več glasov«). Mednarodna skupnost je v obdobju po ameriški prevladi v nekakšnem vakuumu, in sicer iz dveh razlogov. Prvič, ker ji kljub izjemnemu razvoju znanosti in tehnologije ter razvejanosti komunikacijskih kanalov, ki naj bi načeloma zbliževali ljudi, še ni uspelo ponotranjiti določenih vrednot (npr. pravice do življenja), ki bi združevale ves svet. Drugič, ker v mednarodni skupnosti ni akterja, ki bi bil s svojimi dejanji zgled in bi lahko vodil k uresničevanju skupnih vrednot, najprej na deklaratorni ravni, nato pa tudi v praksi.

Zato osnovne ideje MacBridovega poročila ostajajo aktualne več desetletij pozneje, saj svet, ki ga naslavlja, preprosto (še) ne obstaja. Tako je, denimo, priporočilo glede zmanjševanja razvojnih razlik, vendar na način, ki bi ohranjal specifičnost posameznih nacij in krepil jezikovno raznolikost. Tehnološki izzivi mednarodnega komuniciranja so ušli kakršnikoli regulaciji. Rezultat? Svobodna komunikacija se zdi navidezna, saj se svoboda govora srečuje z vse več, ne manj omejitvami (npr. strah pred izražanjem stališč v družbenih omrežjih, saj lahko izrečeno v spletu ostane »za vedno«), naraščajoča globalizacija, komercializacija in privatizacija medijev pa omejujejo pravico do komuniciranja, namesto da bi jo omogočale (Thussu 2005; Wahl-Jorgensen 2005). Vse to se odraža tudi v medijskih vsebinah, posebej relevantnih za mednarodne odnose: razvojne teme niso naslovne teme, pogleda z Juga na Severu ne (s)poznamo, obstoječi problemi so predstavljeni površno in mediji »nimajo časa«, sredstev in namena iskati globljih vzrokov za sodobne probleme, akterji so obravnavani iz perspektive razvitih centrov moči in interes kapitala praviloma prevlada nad interesi ljudi.

Sklep in smernice za prihodnost

Globalizacija je prinesla skokovit napredek mednarodne skupnosti, ki pa ga pragmatizmu držav ni uspelo obvladovati, kar kaže analiza priporočil iz MacBridovega poročila. Pot naprej se zdi sprejemljiva ravno v smeri, kjer se je »ustavil« tudi globalizacijski vlak – v političnem združevanju. Na določen trend v tej smeri je pokazala t. i. šola kozmopolitske demokracije (Held 1995). Logika združevanja je sicer dandanes zaskrbljujoče neenakomerna, saj na eni strani doživljamo integracijske procese na področju gospodarstva, na drugi pa *status quo*, krize ali celo razdružitvene procese na področju politične integracije (podrobneje v Svetličič 1993). Država kot končni cilj takih tendenc, ki naj bi zagotavljala vse vrste varnosti, človekove pravice (dostojanstvo), svobodo in enake možnosti, postaja v globaliziranem svetu šibkejša. Ogrožajo jo nedržavni akterji, ki so bodisi močni v finančnem smislu bodisi jo ogrožajo varnostno, saj imajo zaradi nerazvitosti in skorumpiranih režimov dostop do orožja in ljudi, ki so pripravljeni ali prisiljeni slediti. Mediji zgolj izjemoma naslavljajo vzroke vseh teh pojavov in pravica do obveščenosti in informacij je omejena z zasebnimi interesi ali z interesi dominantnih akterjev. V mednarodni skupnosti tako pogosto slišimo zgolj en glas, ki je različen v različnih delih sveta, hkrati pa sodobni svet zaznamuje selektivna percepcija dogodkov (Nair 2014). Posledično je reševanje skupnih problemov močno oteženo, pogosto onemogočeno.

Z vidika proučevanja mednarodnih odnosov je MacBridovo poročilo posebej relevantno v kontekstu razmisleka o moči in vedenju hegemonov (hegemonov) ter odzivov drugih držav nanj (v obliki zdajšnje svetovne ureditve ali v obliki pozivov k spremembi svetovnega reda), demokratizacije mednarodne skupnosti in povezave med zunanjim delovanjem države in notranjimi interesi. Pričujoči članek je pokazal nekaj pomembnih nekonsistentnosti vedenja hegemonov (ZDA), ki si hkrati prizadeva za demokratizacijo mednarodne skupnosti in skupno reševanje težav, obenem pa želi hegemonsko nadzirati vsebino in potek teh procesov. Pojasnilo Reaganove administracije generalnemu direktorju Unesca ob izstopu ZDA iz te organizacije leta 1984 je bilo zgovorno: ZDA izstopajo zaradi slabega vodenja organizacije in zaradi »vključevanja političnih ciljev, ki presegajo obseg pogodbenih dogovorov« (v Calabrese 2005), vendar je bilo vsem vpletenim jasno, »da je bila /ameriška/ odločitev sprejeta v imenu velikih množičnih medijev in interesov telekomunikacijske industrije v Združenih državah«; ključni cilj izstopa iz Unesca je bil tako »spodkopati legitimnost prizadevanj po artikulaciji multilateralnih načel vladanja na področju globalnih medijev, ki jih ni usmerjala zgolj tržna logika« (prav tam).

Tak pristop k mednarodnim odnosom in reševanju mednarodnih problemov se nujno izkaže za neučinkovitega, ko hegemon izgublja svojo moč. Prav to se je dogajalo ZDA že vsaj od sredine 70. let 20. stoletja. V takih okoliščinah hegemon nima več niti relacijske niti strukturne moči, da bi usmerjal delovanje drugih subjektov mednarodnih odnosov. Preostane mu zgolj še (simboličen) umik – prav tak, kot so ga uprizorile ZDA s svojim umikom iz Unesca. V tem primeru so ZDA na račun interesa ameriških medijskih in telekomunikacijskih lobijskih omejile svoje možnosti sodelovanja in sodelovanja v mednarodni skupnosti.

Hegemonsko reševanje sicer skupnih mednarodnih problemov, ki že zaradi svojih značilnosti zahtevajo skupen pristop in tudi skupno iskanje rešitev, pa dodatno negativno vpliva na samega hegemonov tudi v vsebinskem smislu (ne zgolj z vidika njegove moči v mednarodni skupnosti). Če hegemon zagovarja ideje demokracije, človekovih pravic in varstva temeljnih svoboščin (spomnimo na Bushev govor leta 2004, ob obletnici napada

na Irak, v katerem je obširno pojasnjeval, da so ZDA izvoznik svobode po vsem svetu in da je to njihova moralna dolžnost in cilj, celo pomembnejši od zagotavljanja varnosti), bodo drugi akterji (druge države) pričakovali, da se teh norm drži tudi hegemon. In v razmerah, ko hegemon ni pripravljen slišati »več glasov«, kot so pozvali avtorji MacBridovega poročila, je jasno, da gre za »ranjenega« hegemon, ki se zgolj še oklepa svojega (nekdanjega) položaja v mednarodni skupnosti.

Ampak MacBridovo poročilo in razumevanje odzivov nanj v letih po njegovem nas-tanku nista pomembni zgolj za razumevanje nekega obdobja mednarodnih odnosov pred nekaj desetletji. To dogajanje je namreč strašljivo podobno sodobnemu razvoju dogodkov v mednarodni skupnosti, kjer so mnogi glasovi poslušani, a ne slišani; kjer ne eden, ampak več hegemonov tekmuje za prevladujoči glas; kjer se problemi na načelni ravni rešujejo skupaj, a implementacija na številnih področjih ostaja zgolj s skromnimi rezultati ali celo brez njih; in kjer nesprejemanje osnovne ideje solidarnosti pomeni preveliko oviro za številne probleme, začeni z revščino in neenakostjo. Sodobna mednarodna skupnost je zagotovo »en svet z več glasovi«, a kljub znanstveno-tehnološkemu napredku, ki zdaj bolj kot kadar koli v preteklosti omogoča slišnost teh glasov, ostaja asimetrično razvita mednarodna skupnost, v kateri ti »glasovi« v resnici niso enaki in enakovredni. Zato sta vnovično branje in razmislek o MacBridovem poročilu znova in znova relevantna, saj poročilo opominja na nerešene probleme, ki jih poznamo že nekaj desetletij, tudi na različne poglede in možnosti njihovega reševanja ter zlasti na potrebo po skupnem dogovoru in enakosti v mednarodni skupnosti. Posledice neenakosti, tudi v obliki sodobnih migracijskih tokov, nas zato ne smejo presenečati.

IZJAVA O KONFLIKTU INTERESOV

Avtorja ne poročata o potencialnem konfliktu interesov.

ZAHVALA

Za komentarje se zahvaljujeva Marjanu Svetličiču ter recenzentu in urednikoma.

OPOMBE

1. Podrobneje na <http://www.itu.int/wsis/participation/index.html>.
2. Resolucija Generalne skupščine 217 A (III).
3. Glejte šesto poglavje MacBridovega poročila.
4. O nacionalnih in multinacionalnih podjetjih v razdelku 5.6 v MacBridovem poročilu.
5. O političnih vidikih mednarodnih organizacij v Abbott in Snidal (1998) ter Barnett in Finnemore (1999).
6. ZDA so bile članica od 4. novembra 1946 do 31. decembra 1984 in znova od 1. oktobra 2003. Protestno je organizacijo zapustila zaveznica ZDA Velika Britanija. Zaradi (notranje) političnih razlogov sta iz Unesco izstopili zgolj še Južna Afrika in Portugalska (<http://en.unesco.org/countries/s#sthash.RTKcmSUq.dpuf>).

LITERATURA

- Barnett, Michael N., in Martha Finnemore. 1999. "The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations." *International Organization* 53 (4): 699–732.
- Benko, Vlado. 1987. *Mednarodni odnosi*. Maribor: Založba Obzorja.

- Benko, Vlado. 2000. *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Calabrese, Andrew. 2005. "The MacBride Report: Its Value to a New Generation." *Quaderns del CAC*.
- Carr, Edward Hallett. 1939/2001. *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Communication and Society Today and Tomorrow: Many Voices, One World. Towards a New more Just and more Efficient World Information and Communication Order*. 1980. London, New York, Pariz: UNESCO.
- Held, David. 1995. *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Mansell, Robin, in Kaarle Nordenstreng. 2006. "Great Media and Communication Debates: WSIS and the MacBride Report." *Information Technologies and International Development* 3 (4): 15–36.
- Nair, Chandran. 2014. *The West against the Rest. A Short History of Geopolitical Dominance by the West*, 13. avgust. <http://www.theglobalist.com/the-west-against-the-rest/>.
- Osiander, Andreas. 1984. *The States System of Europe, 1640–1990: Peacemaking and the Conditions of International Stability*. Oxford: Clarendon Press.
- Osiander, Andreas. 2001. "Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth." *International Organization* 55 (2): 251–287.
- Osolnik, Bogdan. 2005. "The MacBride Report – 25 Years Later." *Javnost–The Public* 12 (3): 5–12.
- Pendakur, Manjunath. 1983. "The New International Information Order after the MacBride Commission Report: An International Powerplay between the Core and the Periphery Countries" *Media, Culture & Society* 5 (3/4): 395–411.
- Rittberger, Volker. 1995. *Internationale Organisationen: Politik Und Geschichte*. Opladen: Leske & Budrich.
- Roter, Petra. 1999. "Od režimske teorije do teorij mednarodnih režimov: razvoj preučevanja mednarodnih režimov." *Časopis za kritiko znanosti* 37 (197): 33–63.
- Shafer, Richard. 2001. "A Review of the 1980 MacBride Commission Report and Its Implications for Global Journalism Today." *Media Asia* 28 (4): 225–227.
- Splošna deklaracija človekovih pravic, Resolucija Generalne skupščine Združenih narodov 217 A (III), sprejeta 10. decembra 1948.
- Svetličič, Marjan. 1993. "Globalization, Economic Integration and Political Disintegration." *Development & International Cooperation* 19 (16): 99–118.
- Svetličič, Marjan. 2004. *Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu*. Ljubljana: Založba FDV.
- Svetličič, Marjan. V tisku. "OZN, dežele v razvoju in transnacionalna podjetja." *Teorija in praksa*.
- Šabič, Zlatko. 1999. "Institucionalizacija mednarodne skupnosti od sedemnajstega stoletja do druge svetovne vojne." *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 27 (197): 15–32.
- Thussu, Daya Kishan. 2005. "From MacBride to Murdoch: The Marketisation of Global Communication." *Javnost–The Public* 12 (3): 47–60.
- Wahl-Jorgensen, Karin. 2005. "The Market vs. The Right to Communicate: The Anti-political Local Press in Britain and the Journalism of Consensus." *Javnost–The Public* 12 (3): 79–93.

Petra Roter je izredna profesorica mednarodnih odnosov na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. E-naslov: petra.roter@fdv.uni-lj.si

Zlatko Šabič je redni profesor mednarodnih odnosov na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. E-naslov: zlatko.sabic@fdv.uni-lj.si